

<http://www.arianafghanistan.com>

۲۰۱۹/۰۴/۲۰

پوهاند محمد بشير دوديال

د افغانستان په يو شمير سيمو (ولایتونو) کې د بهرنیو پیسو د چلند ستونزه او اقتصادی زیانونه یی

ملي بيرغ، ملي سرود، ملي پولی واحد (افغانی)، ملي سرحدات، ملي پوځ ټول زموږ واحد او مشترک ارزښتونه دي . دهغو ساتنه او پالنه او د قانون له حکم سره سم هغو ته درناوی؛ د هر افغان ملي وجبیه ده. افغانی زموږ پولی واحد او زموږ د ملي هویت نښه ده. ټول ملي ارزښتونه د یوملت د تشخیص او پیژندنی معیارونه دی. د افغانستان بانک د قانون ۳۳مه ماده وایی: د افغانستان رایجی پیسې او پولی واحد افغانی دي.

له بده مرغه په دي وروستیو ۲۷ کلونو کې؛ د یو شمیر نورو افتراقی، ناولیو او غیر ملي ښکارندو ترڅنګ؛ یو ناولی او بد واقعیت په یو شمیر ولایتونو کې د بهرنیو پیسو (خصوصاً پاکستانی کلداری او ایرانی تومنو) چلند دی. له اقتصادی پلوه د دغو ناقانونه پیسو چلند زموږ پر اقتصاد ډیر بد تاثیر کوي. په یو هیواد یا د یوه هیواد مالی بازارونو کې د بیلابیلو پولی واحدونو تبادلې کومه غیر قانونی یا ناسالنه پدیده نده، ځکه هر هیواد د خپلو ملي پیسو ترڅنګ سر هم پیژني، لکه دافغانستان صرافیو او بانکونو کی دالر، ایرو، پاکستانی کلداری، هندی کلداری، ایرانی تومن او نوراسعار. مهمه دا ده چې په داخلی راکړه-ورکړه او نورو معاملاتو او ملي محاسباتو کې باید بهرنی پیسې دوران کې نه وي، بلکې په داخلی ټولو راکړو-ورکړو کې باید ملي پولی واحد یعنی افغانی په چلند کې وي. طبیعی خبره ده هغه سوداګر، له بهر څخه راغلی خارجیان یا نور چې بهرنی پیسې (خارجی پولی واحد) یا اسعار لری، باید هغه په افغانیو تبدیل او دلته خپلی ملي پیسې وچلوي او معاملات ورباندې ترسره کړي. په اقتصاد او اقتصادی معاملو کی هغه پیسې چې جعلی او نا مشروع او دقانون برخلاف په چلند کی وي، او په کورنیو راکړو-ورکړو (خرید او فروش) کې دبهرنیو پیسو څخه استفادی او دغه ډول پیسو ته؛ چې قانون یی اجازه نه ورکوي (unsound money) بی اعتباره یا غیر قانونی پیسې ویل کیږي. دغه ډول پیسوته د دولت د بانک له اجازې پرته دچلند اجازه نشته؛ په داسې حال کې چې موږ خپل ملي ډیر باعتبار او ثابت پولی واحد ولرو، او دخپل ارزش له پلوه دگاونډیو د پیسو په پرتله پیاوړی او لوړ هم وي، خو سره له هغه هم دنورو هیوادو پیسې استعمالوو، دا لوی عیب دی. د هر هیواد ملي پیسې (ملي پولی واحد currency) د دغه هیواد په ملي اقتصاد کې ځانګړې دندې لري؛ لکه:

Measure of value دارزښت دساتلو وسیله په دې برخه کې پیسې د توکو او خدماتو بېبې ټاکي، یعنې د ټاکلي مقدار پیسوپه وسیله ټاکلی مقدار جنس یا خدمت یوه ټاکلی وخت کې پېرودل او پلورل کېږي، که په بازار کې دوه یا درې ډوله بېلابېلې پیسې په دوران کې وي، هېڅ امکان نه لري، اصلی (قانونی) پیسې دارزښت ټاکونکی او ساتونکی شي.

- د تبادلې وسیله (medium of exchange)

دیو هیواد اوسیدونکی یواځې دخپلو ملی پیسو په واسطه چې ډیر ښه ورسره عادت دي، تبادلې کوي، د نورو پیسو مداخله، د تبادلې معامله کرکېچنه کوي او (دبازار داشفتگی) یو لامل ګرځي.

- د ذخیرې وسیله (store of value)

ملی پیسې د سپما او زیرمې په توګه داقتصادی ثبات، پیاوړتیا، د پانګونو د پیاوړتیا لامل ګرځي، د ملی کرنسې ترڅنګ د بېلابېلو پیسو شتون په ذخایرو او سپما منفي اغیزه کوي.

- د تادیې وسیله (means of payment)

د ملی پولو دننه د یوه اقتصاد په حدودو کې په څلورو واړو اقتصادي انفسونو کې تبادلې باید په ملی پیسو وي، پرته له هغه توازن او اعتماد له لاسه وځي. غوره به وی چې د پیسو رول یوڅه نور هم واضح شي:

الف) د تبادلې رول:

- د توکو په تبادلې کې اسانتیا راولي،
- معاملاتې مصارف کموي،
- د کار ویش او تخصص را منځته کوي،
- مولدیت زیاتوي،
- د خلکو د اړتیاوو د نه مطابقت ستونزه حلوي،
- سوداګرۍ ته پراختیا ورکوي.

ب) د ارزښت د اندازه کولو رول :

• د ذخیرې په توګه رول لوبولو سره، د ملی پیسو په مرسته د عوایدو او دارايې (wealth) د خرید توان چې راتلونکې ته یې انتقال اړین وي؛ ساتل کیږي.

د ذخیرې لپاره د شتمنیو ځینې ډولونه د پیسو په پرتله ګټور تمامیږي ، خو له دې امله چې پیسې د نقدیت (liquidity) قابلیت لري، نو خلک د معاملاتو په خاطر د نقدو ساتلو ته اولیت ورکوي.

• پیسې د مختلفو نورو تادیاتو د وسیلې رول لوبوي؛ لکه: مالیات، د پورا ادا کول، عواید، مزد، معاش او داسې نور.

• څرنګه چې دتوکو او خدماتو د دتر لاسه کولو او تادیاتو وخت توپیر لري، نو غوره ده چې اوسنی مبلغ معلوم او راتلونکې کې ادا شي. لکه په مزد موافقه کول. دغه شرط په ملی پیسو ډیبره ښه پوره کیږي، نه په نورو پیسو.

• پیسې نه یواځې راتلونکې کې د مکلفیتونو د ادا کولو لپاره د تادیې د وسیلې رول لوبوي، بلکې مخکې پرداختونه (advance payment) پلورونکو ته له هغوی څخه د توکو تر لاسه کولو څخه مخکې انتقالیږي، چې دا هم د

طرفینو ترمنځ په ملی پیسو ډیر بڼه ادا او تصفیه کېدای شي. له پیسو څخه د ټولو پورتنیو دندو توقع هغه مهال کېږي چې په یوه هیواد کې د مربوطه هیواد ملی کرنسی چلند ولري.

د بهرنیو اسعارو د چلند ستونزې او ناوړه نتایج:

- د قانون تر پښو لاندې کېدل؛
- د بدو پیسو رامنځته کېدل؛
- بهرنیو پیسو پورې د ملی پیسو تړل کېدل؛
- د یوه فریبنده یا غولونکې شغل جوړېدل؛
- له چلند (دوران) څخه د ملی پیسو د یوې برخې ایستل؛ حال دا چې د پیسو دوران کې موجودیت دهغو د ژوند او له دوران څخه وتل یې د مړینې معنا لرلای شي،
- د ملی روحیې خپل کېدل؛
- د پیسو د خرید په قدرت منفي اغیز؛
- په اقتصادي معاملاتو کې د پیسو د حجم د دوران کمښت؛
- د وخت ضایعات (تبادلې، محاسبې، انتظارات...)
- د ملی حاکمیت سره اقتصادي جگړه؛
- د بانکونو د پالیسي له منځه وړل؛
- د غیر رسمي اقتصاد (Informal Economic) رامنځته کول.

پیسې د مالی مدیریت لومړی جز، د دولت د مالی اقتصاد معیار، عامه ثروت او ملی سرمایه ده، د ملی سرمایي سلامت ساتنه ملی وجیبه ده. د قوانینو، مقرراتو او لواړو تعميل او رعایت زموږ لومړنی مسپولیت دی. د بهرنیو اسعارو چلند د ملی پیسو ارزښت ته د زیان تر څنگ د بدو او ښو پیسو د موجودیت لامل ګرځي، چې نامتو اقتصاد پوه ګراشام دهغو زیان داسې ښودلی دی:

According to Gresham's law is a monetary principle stating that "bad money drives out good". For example, if there are two forms of commodity money in circulation, which are accepted by law as having similar face value, the more valuable commodity will gradually disappear from circulation.

یعنی د ملی او قانونی پیسو تر څنګ دنورو پیسو شتون، بدې پیسې رامنځته کوي، چې زموږ د ښو پیسو اوسنی ارزښت او دوران خرابوی. هر څوک کوشش کوي چې بدې پیسې لومړی له ځان څخه لری کړي، مثلاً موږ چې کله سودا اخلو یا د ډریور کرایه ورکوو، دخپلو پیسو څخه هغه تر ټولو زور، سولیدلی او شکمن لوب وړ وړاندې کوو، خو نوی لوب ځان سره ساتو؛ هغه سړی هم دخپلو ټولو پیسو له جملې همدغه (بده) پیسه تر نورو مخکې بل سړی ته ورکوی او په دې ډول دغه (بده) پیسه له سهار ترمازیګره د (ښې) پیسې په پرتله ډیر دوران کوي. که دتیب ارزښت لرونکو پیسو سره یو ځای، د لوړ ارزښت لرونکي پیسې په چلند کې وي، دغه تیب ارزښت لرونکي پیسې اوچت ارزښت لرونکي پیسې له چلند څخه باسي. د دې دوه نتيجې راوځي:

- بدلې پیسې، ښې پیسې له دوران څخه باسي.
- لږ ارزښت لرونکي یا بدلې پیسې د هغو پیسو په پرتله چې لوړ ارزښت لري، ډیرې دوران کوي، چې په عین وخت کې د لوړ ارزښت لرونکو پیسو سره په دوران کې وي.

• هغه پیسې چې په ملی اقتصاد او ورځنیو اقتصادی معاملو کې په دوران کې نه وی د راکډو پیسو حیثیت پیدا کوي. هیڅ اقتصاد نه غواړی چې پیسې یې راکډي وي.

د هیواد دننه د نورو هیوادو د پیسو دچلند ترڅنګ د افغانیو د ارزښت د سقوط یو شمیر عوامل:

جنگ او ناامنی او د فزیکي او احساسی ډاډ نشتوالی د اقتصاد لپاره تر ټولو لوی او بد ګواښ دی، خو د اتلس کلن جنگ سره سره د ډیرو هیوادو، خصوصاً د ګاونډیو په پرتله زموږ اقتصاد کې ښه والی تر سترګو کیږی. سره له دې چې ناامنی او جنگ د استخدام او دملی تولید د اوچتیدو ډیر فرصتونه را څخه اخیستی دی، خو بیا هم تر یوې اندازې کلنۍ وده ترسترګو کیږی، په تیره بیا پیسو (زموږ ملی کرنسی) خپل ثبات او ارزښت ساتلی دی، مګر د هیواد داقتصادي پوتانسیل او قوی اقتصادی ظرفیت او د ودې او ثبات د ډیرو مساعدو شرایطو سره سره بیا هم نه یو توانیدلی چې اقتصاد مو پرمختګ وکړی چې یو شمیر ښکاره او څرګند عوامل لري:

• تر ټولو لومړنی عامل نیابتي او د ګاونډیو له خوا پر موږ باندې تپل شوی جنگ دی. بل عامل یې دا دی چې له بده مرغه موږ د اسعارو دتبابی لپاره محدودیت نه لرو، یعنی د **limited convertibility** په عوض یو د **full convertibility** حالت روان دی؛ هیڅوک د تبادلې لپاره کوم حدود او رسمی جواز نلری، آن داچې اسعار او ملی کرنسی په آسانی له هیواده ایستل کیږی، د پیسو مینځل شته، نارسمی اقتصاد پراخه دی او بده یې دا چې د **fixed exchange rate system** په نوم هیڅ شی وجود نلری؛ بلکې د **multi exchange rate system** معمول دی؛ دا په داسې حال کې چې نوسانات هم ډیر زیات دی؛

• د ډالرو د لیلام په واسطه د پیسو د ارزښت کاذب ثبات؛ (چې دا زموږ یو مجبوریت دی) په دې حالت کې د بهرنیو پیسو د ارزښت کمیدل، په سیده توګه په افغانیو تاثیر لری او ورسره بانک مجبور دی ځینی وخت خپل ثابت ذخایر راوباسی.

• پراخه مالی فساد؛

• دتجارت کسر (چې له نیکه مرغه د ښه کیدو په حال کې دی)؛

• د افغانیو تر څنګ د نورو پیسو چلند چې هره ورځ په سلګونه میلیونه افغانی له چلند څخه وځي؛

• د کلدارو په نرخ کې هر ځل بدلون، د افغانیو د نوسان لامل ګرځي، چې دا په ټول اقتصادی واحدونو (کورنۍ، تصدی، دولت او خارجیانو) منفي اغیز لري؛

• په روحی لحاظ دمعامله کوونکو په نزد بهرنی اسعار ډیر د پاملرنی وړ ګرځي؛

• د افغانیو د خرید قدرت وار په وار کم او بانک مجبور یږی چې د تورم د مخنیوی لپاره د ډالرو د لیلام په شمول یو شمیر اضطراری تدابیر ترلاس لاندی ونیسی.

• د نړۍ په کچه هر هیواد د مرکزي بانک لرونکی دی او د پیسو د نشر او کنترول دنده مرکزي بانک ته سپارل شویده. دافغانستان بانک زموږ مرکزی یا د دولت بانک دی چې هیوادوالو څخه ځانګړې غوښتنې لري او د بانک نافذه پالیسی او قوانین باید رعایت شی، خو د کلدارو د چلند په صورت کې د مرکزی بانک پالیسی او قانون تحقق نشی موندلای. د دې منفي پایلې پره په ټولو هغو کسانو پریوځي چې د ملی پیسو په عوض په راکړه ورکړه کې بهرنی پیسې په کار وړي.

- مرکزي بانک په يو هيواد کې د پيسو نشر، دوران او ارزښت پوري مربوط مسايلو څخه څارنه کوي، په ورځنيو معاملو کې د کلداور چلند د مرکزي بانک دغه څارنه له چلنج سره مخامخوي.
  - د مرکزي بانکونو موخه د گټې تر لاسه کول نه دي، بلکې د پيسو د حجم څارني او د نورو بانکونو او مالي موسساتو د ناکامۍ څخه د مخنيوي په وسيله د اقتصادي ثبات رامنځته کول دي، خو د ملي پيسو ترڅنگ په نورو پيسو د معاملاتو تر سره کول، د دې لامل کېږي چې مرکزي بانک نور مالي موسسات حمايه نشي کړای .
  - مرکزي بانک د يوه ملي ارزښت (ملي کرنسي) ساتونکي بانک دی، خو هغه هيوادوال چې په معاملاتو کې پردې پيسې کاروي، دغه ارزښت تر پېنو لاندې کوي.
- ملي پيسو ته تقاضا:

- دغه تقاضا تر هرڅه مخکې معاملاتو ته په ضرورت کې احساسېږي چې خلک د خپلو عوايدو يو برخه د معاملاتو د پرمخ وړلو په موخه په نقده توگه له ځان سره ساتي.
  - احتياطي تقاضا: همدارنگه خلک د احتياط په موخه يوه اندازه نقدي پيسې له ځان سره ساتي تر څو د ناوړه مالي پېښو او خطرونو سره مجادله وکولای شي.
  - د سوداگرۍ او پانگوني لپاره تقاضا: سوداگر او نوی پانگوونکی د بازار د معاملاتو په اجرا کولو سره د گټې پورته کولو په موخه د نقدو پيسو تقاضا کوي.
  - د نقدو ساتل د لگښت لرونکي دي. کله چې د پور پانو څخه تر لاسه کېدونکي گټه زياته وي نو خلک نقدو ته ترجيح نه ورکوي، او پور پانې خريداري کوي.
- په پورتنیو ټولو حالاتو کې ملي پيسې دغو تقاضاوو ته ښه ځواب ويلی شي، پرته له هغه د اقتصاد د ډگر دغه ساحات فلج کېږي.
- يو شمير نور عوامل هم شته چې زموږ اقتصاد ته د زهرو حيثيت لري، لکه له مالياتو څخه تېښته، قاچاق، بهر ته دځوانانو مهاجرت چې هر يو زياته اندازه پيسې قاچقبرانو ته ورکوي يا يې ځان سره وړي، د پيسو مينځل، د حج دفریضي لوړ مصارف، بهر ته د يو شمير غير ضروري سفرونو، د ودونو افراطي مصارف، بهرته دناروغانو تگ او تداوی، د انتخاباتو مصارف، د داخلي کشمکشونو او جنگ لوړ مصارف، د تجملی اجناسو داستعمال او داسې نورو ډير لوړ او بېخايه مصارف، موازی بازارونه، د ناامنی له کبله د پانگونو کمښت او دې ته ورته هغه عوامل دي چې د پردیو هيوادو د پيسو د چلند له عامل سره يو ځای کېږي او زموږ اقتصاد له لوی زیان سره مخامخ او کيدای شي له پېنو يې و غورځوي. په دغو ټولو مصارفو کې له بهرنيو پيسو کار اخيستل کېږي، چې بوج يې د هر افغان په اقتصاد باندې راځي.

پیشنهادونه:

- تر هرڅه دمخه د يوې پتمني، عادلانه او باعزته سولې لپاره د ملي ارادې جوړول او ملي يووالی،
- د ملي ارزښتونو پالل او پياوړی کول،
- د افغانستان بانک او د افغانستان دبانکولي د قوانينو درناوی او دهغو رعایتول،
- د کلدارو په عوض په افغانیو د معاملاتو ترسره کول؛ ټول ملي محاسبات د ډالرو او نور پيسو په عوض په افغانیو محاسبه او ترسره کول،

• د افغانستان بانک له خوا د ټیټ کمیشن په وړاندې د تبادلې دیوې کرکې پرانیستل؛ ترڅو کلداری د ازادو(خصوصی) صرافیو په پرتله ارزانه تبادله کړی او هیوادوال د صرافیو په عوض دبانک دغو کرکیو ته مراجعه وکړی، دا نوښت به له یوې خوا ددی امکان برابر کړی چی دبانک یوشمیر مامورین به مصروف شي، بانک به ډیر لږ کمیشن واخلی چی خلکو ته به ارزانه تمام شي، د افغانیو راکړی ورری به وهڅول شي، د بی جوازه صرافانو او کمیشن کارانو لاس به له تور بازار څخه لږ شي.

• د افغانستان بانک له خوا د یو شمیر اصلاحاتو عملی کول، له هغې جملې د صرافی دجوازونو محدودول، تر ممکنه حده پورې د اسعارو د ثابت نرخ ساتل، د مالیې وزارت او په ولایاتو کې د مستوفیتونو په مرسته دقاچاق او له مالیاتو د ټیټې مخنیوی، له تور او جرمی اقتصاد، غیررسمی اقتصاد او مالی فساد سره د مبارزې دوام، له لسګیز څخه د ټیټو پیسو (لکه یوه، دوه او پنځه افغانیګی سکې) ترویج او دپیسو فزیکي ساتنې ته د هیوادوالو هڅونه،

• د پیسو فزیکي ښې ساتنې ته توجه(لکه له چرمي بکس څخه استفاده)،

• د اذهانو تنویر او خلکو ته د قانون درعايت د اهمیت ښودل،

• پولیسی تدابیر،

• د معاشاتو، دولتی خریداریو، تدارکاتو او نورو پرداختونو اجرا کول په افغانیو.

هیله ده درانه هیوادوال د خپل ملی اقتصاد او دملی پیسو د ارزښت او دپیرودنې دتوان او قدرت د استحکام او پیاوړتیا لپاره په ملی روحیې سره ملا وتړی، د دولت قوانینو ته درناوی وکړی، د افغانستان بانک پالیسی ته ځان

ژمن وپولي، په ورځنیو راکړ- ورکړو کې خپلی ملی پیسې وکاروي.

ستاسو دغه ډول روحیه، د ملی اقتصاد ملا تر کول دي.

افغانستان شاته نه ځي، مخ په وړاندې ځي!

پیاوړی اقتصاد زموږ استقلال، عزت او پرتم دی.

تذکر:

هرگاه خوانندگان محترم متمایل باشند که نبشته ها و مطالب دیگری از این نویسنده را مطالعه کنند، می توانند با اجرای "کلیک" بر عکس نویسنده در صفحه مقالات، به فهرست "آرشیف" شان رهنمائی شوند!

د افغانستان په یو شمیر سیمو کې اقتصادی زیانونه

dodiaal_m_b_de_afghanistan_pa_yao_shemer_simoke.pdf